

Zeybek Kültürü Sempozyumu
(24-25 Ekim 2002)

Yayın: Hızlıyollar
Prof. Dr. Nâmil Akıkoğlu
Yard. Doç. Dr. Mehmet Naci ÖNAL

Muğla Üniversitesi Yay.,
Muğla, 2004

1. Hikâyenin Kaynağı ve Gılim Efe Hakkında

Gılim Efe hakkında anlatılanlar, Milas'a bağlı Kayadibi¹ köyünde tarafımızdan 1999 yılında derlendi. Gılim Efe'nin hikâyesi, Kayadibi köyünün kahvesinde genellikle yaşlıların bulunduğu bir ortamda derlendi. Kaynak kişi Gılim Efe hikâyesini dayısından dinlenmiş. Anlatılan hikâyede birtakım eksik yerler, diğer köylüler tarafından tamamlandı. Onların adları burada verilmedi. Dayısından duyduklarını anlatan kişi Kayadibi köyü 1935 doğumlu Hüseyin Yılmaz adlı ilk okul mezunu bir çiftçidir.

Metni birinci anlatıcıdan değil, ikinci anlatıcıdan derlemiş olduk. Birinci anlatıcı, kaynak kişinin dayısı, ikinci anlatıcı Hüseyin Yılmaz ve bazı köylülerdir. Bu köylüler, kaynak kişinin anlattıklarını desteklemişlerdir.

Hikâye anlatılırken bulunduğumuz kahvede bahsi geçen üç eşkıyadan birinin - Kayadibi köyündeki ayakkabı tamircisi - torunu da vardı. Anlatıcı, bahsi geçen kişi orada hazır bulunduğu için, olayda geçen bazı kısımları atlanmıştır. Kaynak kişi bu eksik kısımları daha sonra da anlatmaktan çekinmiştir. Hikâyede anlatıcı kimi yerlerde bazı olayları unuttuğunu söylemiştir.

Gılim Efe hakkında anlatılan olaylar, yüz, yüz yirmi yıl önce gerçekleşmiş. Bunun anlamı, Gılim Efe hikâyesinin 1900'lü yıllardan önce veya bu yılların hemen başlarında yaşanmış olduğudur.

Gılim, efenin gerçek adı değil, yaptığı işlerden sonra ona verilen lakabıdır. Gerçek adı belirtilmemiştir, lakabı gerçek adını aşmıştır. Gılim lakabının izahı, iki ayrı ihtimale dayandırılır. İlki, hapishaneden kaçarken ipe kaçtığı için, ipe verilen yerel ada zafeten; ikincisi, düşmanlarını bıçakla "kıy"arak kestiği içindir. Hikâyede bir başka kişinin lakabı

*Yard. Doç. Dr. Muğla Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Kayadibi köyü, önceleri aynı kayaların üzerinde kurulmuş iken, köy zamanla kayaların alt tarafına taşınır.

Köyün adı Kayabaşı iken Kayadibi'ne dönüşür. Gılim Efe olayının geçtiği yıllarda köyün adı Kayabaş köyüdür.

"Hollo"dur. Hallo lakabının anlamı için bir açıklama getirilmemiştir. Lakap takma geleneğinden kahramanımız da nasibini almıştır.

Gılim Efe'ye efe diyen anlatıcı ve köylüler, onun gerçek bir efe olduğunu, efe diye geçinen diğer efelerin "çalıkakıcı" yani işe yaramaz olduklarını anlatmışlardır. Çalıkakıcı tanımlamasıyla haksız yere gasp, soygun, adam kaçırma, adam öldürme işlerini tam bir eşkıyalık anlayışıyla yapanlar için kullandıklarını, bu yüzden işe yaramaz dediklerini belirtelim.

2. Hikâyenin Metni

GİLİM EFE

1. Kesit:

"Dayım derdi ki, düğün oluyordu. Kardeşimin düğünü oluyordu. Çalgılar içkiler oluyordu. Oyunlar oynanırdı.

Bir tene çocuk geliyormuş aşağıdan, delikanlı çocuk. Gece vaktiymiş. Daha on beş yaşlarında filan. Geliyor. Orda içki içiyor. Onun adı da Gılim imiş. İçki içiyor sarhoş oluyor. Dayım da bunu tanımıyor, daha genç çocuk. İçki içip sarhoş olunca, başını yıkıyor. Ekşi filan içiriyor dayım. Sabaha kadar ağırlıyor, yatırıyor. Kalkıp gidecek. Sırtında deri bir çantası varmış. Alıp gidecekken biz de o gelenek vardır. Gideceği zaman çalgılar çala çala yolun kenarına kadar çıkarıyorlar. Düğüne gelenler çalgıyla karşılanır. Çalgıyla uğurlanır. Uğurlatmış çalgı ile gitmiş."

2. Kesit:

Gılim Gılim olmazdan evvel, Çallı'da düğün oluyor Çıkıyor Gılim. Gılim sarhoş, ötekiler sarhoş. Burada bir adam var. Hollo diyoruz, o oyun oynuyor. Gılim on üç, on dört yaşında. Daha delikanlı. Gelip bir tekme vuruyor. Bilmem pisin çocuğu, bilmem kimin çocuğu, diyor. Oynaya oynaya geliyor. Gene bir tekme vuruyor. Bir tekme daha. En sonunda çıkarıyor tabancayı, bağı yanı. Öldürüyor. Haydi aşağıya.

Daha sonra, bu vurduğu adamın kızını alıyor. Hapisten sonra alıyor.

3. Kesit:

Bu Gılim Efe bir Yörük. Hiç efe olmazdan çadırdan yaşıyor. Koyunları var. Oğlağı var, gendinin. Kendisi yokken efeler geliyor. Annesi oğlak güdüyor, dağda. Oğlanın annesi birini satmamış, damızlık ayırmış. Bu keçiyi degelik (damızlık) ayırmış. Onu gelmiş efeler: "Bunu kesecen," demişler. "Yok demiş çocuğum o degelik başka keseyim, demiş." "Olmaz!"

İşkence etmişler. Almışlar. Derken kadıncağıza işkence etmişler. Ağaca çıkarıyorlar, dövüyorlar, vuruyorlar. İşkence yapıyorlar kadına. İlişmiyorlar, yalnız çeşitli işkenceler yapıyorlar.

Yalnız, Gılim Efe de birini öldürmüş düğünde. Bir senedir damda. Hapiste yatıyor. Aydın'da hapiste. Annesi ertesi gün kalkıyor yerinden dooğru Aydın'a. Hapise. Varıyor oğlunun yanına. Oğlum bana böyle böyle yaptılar, diyor. "Tamam, diyor, git ip yap. İp doku. İp yap getir."

İp yapıyor annesi götürüyor. Varıyor, bağılıyor pencereye bir ip. İple iniyor aşağıya. Bak Gılim adı çıkıyor ortaya. Bir arkadaşı daha varmış, o inerken ip kopmuş. Ayağı kırılmış arkadaşının.

Gılim Efe bir avcı buluyor. Avcının dolma tüfeğini alıyor. O dolma tüfekle jandarma vuruyor. Jandarmanın silahını alıyor. Sonra mavzeri oluyor. Burdan başlıyor efeliğe.

4. Kesit:

Yalnız. İşkence yapan iki arkadaş biri bizim köyden (Kayabaşı köyü), biri Çallı'dan, öteki Katrancı'dan.

Çıkıyor, geliyor. Katrancıdaki adamın yanına geliyor. Akşam gece geliyor. Çık dışarı diyor. Çıkartıyor onu oradan. Onu hallediyor. Onu öldürüyor. Tüfeklen vurup tekneye koyuyor. Tekne diyoruz biz, ağaçtan yapılmış. Bıçaklan kıyıyor. Gızı varmış. Ölen adamın. Su döküyor ellerine, yıkıyor. Babasının her tarafını doğruyor efe. Teknenin içerisinde adamı bıçakla doğruyor. Kızına su döktürüyor. Anasına işkence yaptı ya!

Bir tene de Kayabaşında var. Onu da öldüreyim diyor. (Yalnız biraz unuttum.)

5. Kesit:

Zaman geçmiş dayım Katrancı köyünde bir su değirmenine gitmiş. Mahsullerini değirmende öğütecek.

Gilim de zeybek oluyor. Başından hadiseler geçiyor. Adam öldürüyor, soygun yapıyor. Bilmem şu yapıyor, bu yapıyor. Anılmış bir çete reisi oluyor. Zaman geçmiş. O onun ne olduğunu, o da onun ne olduğunu bilmiyor.

Yanındaki adamlarıyla beraber çınar ağacının dibinde oturuyorlarmış. Oraya Katrancı köyünden yemek gelecek. Kuzu dolması gelecek. Yiyeler orada. Sana bir şey söyledi mi, sen itiraz edemiyorsun, hemen getiriyorsun. Buradan Mustafa Dayı merkebiyle geçerken o genç bilmiş. O adam olduğunu bilmiş: "Gidin o adamı eşeğiyle beraber getirin buraya." Var tabii mavzerleri var. Geliyorlar: "Dur amca, dur." Tabii korkuyor. "Korkma, diyorlar."

Çekiyor getiriyorlar. Korkuyor tabii. İndiriyorlar e. Ordan burdan derken genç: "Korkma ya, niye titriyorsun?" demiş. Korkmaz mı ya, ben de korkarım. Sen de korkacan. Ne yapar? Öldürür.

"Sen beni tanıyon mu? demiş genç." "Yok tanımıyorum." "Niye tanımıyon ya, ey bak bakalım." Ya filan tarihte böyle böyle yapmıştın.

Ya adı anılıyor Gilim zeybek diye. Bu çevrede anılıyor. O zaman biraz rahatlamış. Eee ne olacak ögle vakti olmuş. Değirmende un öğütecek de evine yetişecek. Çok bekleyecek tabii.

"Ben, demiş, Mustafa Dayı, Mustafa'yım ismi, Mustafa Dayı ben falan yere gidiyom adam soymaya. Kızılca köyü var oraya, soyacak. Altınlarım olacak. Sen oraya gel. Şimdi üzerimde para yok."

Bir yüksük takmış eline. "Al demiş bu yüzüğü verem, ama demiş, ta karşı ki sırta gel. Oraya gel sonra bir çanta altın verecem. Orda bekle beni," demiş. "Efe, diyor nazının geçtiğini biliyor. Böyle, böyle yapmışsın Katrancı'da, diyor. "Bir tane daha var onu da ensesinden bağlayacam. Onu da keseceğim." "O zaman Efe senlen konuşmam. Ya onu affedersin, ya da senlen konuşmam." Tekrar yakarmış: "Öyle mi Mustafa Dayı?" "Öyle." "Hadi affettim, demiş, istediği şekilde gezsin gelmiyecem onun yanına," demiş.

Bizim köyde o zaman ayakkabı tamirciliği yaparmış. Her hafta gelir, Mustafa Dayı söküğün var mı diyeim dermiş.

"Efem, demiş, ben geç kaldım. Değirmene gidecem." "Bırak ben mahsulünü öğüтейim, getireyim." "Yok ben ederim," demiş. "Peki sen git."

Yitip içtikten sonra: "Sarın," demiş, eşeği yükletmiş. Bir tane mendil çıkartmış cebinden: "Şu mendili al, değirmenciye selâm söyle, Gilim Efe'nin selâmı var. Ben akşam eve varacağımşım de, demiş. Unumu öğütüp evime varacağımşım, öyle dedi de. Gilim Efe de."

Az kalmış değirmencinin öğüteceği un. Az sonra bitecek, sırası gelenini işini yapacak. Varmış değirmenciye, mendili verip selâmını söylemiş. O lafı duyunca değirmeni bağlamış.

Sıradaki: "Niye bağladın benim suyum," demiş. "Sen neden bahsediyorsun, demiş. Çekil oradan, bırak, dök." "Niye," demiş öteki. "Bırak Allah'ını seversen, demiş. Ben canımla uğraşıyom." "Bak, demiş Mustafa Dayıma, iyi oluyo mu, iyi oluyo mu?" "Tamam," demiş. "Para" "Para yok." Geliyor kendi evine.

6. Kesit:

Sıra gelmiş Çallı'dakine. Çallı'daki evde çocukları ile beraber yemek yiyormuş. Gapi çalıyor. Çoluk çocuk kalkıyor. Bakıyor Gilim Efe: "Tamam tamam yiyin yemeğinizi, kapatın kapıyı."

Daha arkadaşları var yanında üç dane efe. Biraz sonra, tekrar sormuş: "Tamam mı yemek bitti mi? Gel buraya demiş, azıcık karşıma otur demiş."

O adam karşısına oturmuş. Yanındaki arkadaşına: "Hallet bunu!" demiş. Bir vurmuş. O da gitmiş.

Efe Gilim, Gilim Efe böyle efe oldu. Anıldı. Bunun sözünün üstüne söz yok.

7. Kesit:

Karpuzlu'nun orada zengin bir adam varmış. Ordan altınlarını alacakmış. Öteki biri daha varmış Yanındaki öldürüyor. Gidin Gilim Efe'nin selâmı var altınları getirin, demiş. Gidip altınları getirmişler. (Burası eksik)

8. Kesit:

Bir Efe daha varmış. Arif Efe. Gilim Efe'yi evine davet ediyor. Öldürecek. İki efe. Evinde yiyip içiyorlar. Gilim Efe tam atına binip gidecek. Beş dakika önce iniyor yere, mavzeri ile beraber. Bir atıyor Gilim'i orada öldürüyor. Gilim Efe'nin bir adamı da oradaymış Gilim Efe ölünce atına binip geliyor. Gilim Efe'nin karısına: "Yenge, diyor, tabii Gilim Efe'nin çok parası var. Soygun parası. Gilim çok büyük bir mal aldı. Zeytinlik aldı, çok para lazım, diyor. Ne varsa versin, beni gönderdi," diyor.

Hepsini veriyor paranın, bir de Gilim Efe'nin karısını gendi alıyor.

3. Çözümleme Çalışması

Çözümleme çalışması kesitlerden hareketle yapılacak, vaka halkaları önce kendi nde incelenecek, daha sonra vaka halkaları arasındaki bağıntılar kurulacaktır.

I. KESİT : Düğün veya Başlangıç

Söyleme ve anlatıma ait düzey

Kişi, zaman ve mekân açısından ilk hazırlıkların yapıldığı kesittir. Hikâyede geçen iki önemli kişinin ilk görüşmeleri gerçekleşir. Kişiler düğüne gelen delikanlı çocuk ve düğün sahibi olan (Mustafa) dayıdır. Olayın geçtiği zaman geçmişte yaşanmış ve bitmiş bir zamandır. Kesitte ağırlıklı olarak belirsiz geçmiş zaman kullanılmıştır.

Olayın mekânı köydür ve mekân köyle sınırlıdır.

Eyleyenlerle, aralarındaki ilişkileri anlatı ve sözdizimi açısından inceleyelim.

Söylem boyutundaki kişi anlatı boyutunda eyleyen kavramı ile belirtilir.

Söylem düzeyi

"Delikanlı çocuk"

"(Mustafa) Dayı"

Anlatı düzeyi

Özne: Ö1

Özne: Ö2

İki özne arasında düğüne katılma birlikteliği vardır. Biçimsel dille şöyle gösterebiliriz:
Ö1 ∩ Ö2

İki özne arasındaki mantıksal birliktelik "paylaşma" (bir **anlambirimcik demetidir**) olarak açıklanabilecek ilişkiye dayanır. Hikâyede dayı, delikanlı çocuğu tanımaz. Düğüne gelen kim olursa olsun çalgılarla karşılaşır, ağırlanır ve çalgılarla uğurlanır. Katılanın tanındık olup olmaması önemli değildir. Düğünde geleneğin uygulandığı görülür.

Sarhoş olan delikanlı çocuğa yardımcı olan dayıdır. Bu ilişki: "...Dayım da bunu tanımıyor, daha genç çocuk. İçki içip sarhoş olunca, başını yıkıyor. Ekşi filan içiriyor dayım." Sözleriyle açıklanıyor. Özneler arasındaki ilişki ortak bir sevince katılmakla gerçekleşir.

Bu noktada Ö1 hem yaşça, hem de tecrübe olarak Ö2'den küçüktür. Dayı bir üst kuşaktır. Ö2, Ö1'yi misafir etmiş ve ona yardımcı olmuştur. Ö1 misafir, Ö2 düğün / ev sahibidir. Buradaki edim "konukseverlik" ve "yardım" biçiminde olumlu bir edimdir. Ö1 sarhoş iken Ö2 sarhoş olan gence yardım eder. Bu kesiti ortak bir yapıya indirgeyebiliriz: "konukseverlik" ve "yardım"

Metinde bir insanın diğerine değer vermesi ve yardım etmesi arasındaki ilişki konukseverlikle açıklanabilir.

Konukseverlik	
Ö2	Ö1
karşılaman	karşılaman
misafir eden / düğün sahibi	misafir olan
Yaşlı	genç
sarhoşa yardım eden	sarhoş olan
uğurlayan	uğurlanan

Bu konukseverlik daha sonra "dostluk"u doğuracaktır.

II. KESİT: İlk Hapse Giriş

Söyleme Ait Düzey

Birinci kesitle ikinci kesiti birbirinden ayıran özelliklerin başında mekân gelmektedir. Yer bu sefer Çallı köydür. Birinci kesitte: "...Daha on beş yaşlarında filan." denirken ikinci kesitte: "...Gılim on üç, on dört yaşında. Daha delikanlı." denilmektedir. İkinci kesitte de on beş yaşına girmemiş bir delikanlıdan söz edilmektedir. "*Gılim Gılim olmazdan evvel...*" ifadesi de efenin hem delikanlılık çağını, hem de efelik öncesi durumu vurgular. Efelik sonrası durumuna hazırlık yapar. "Ötekiler" ifadesi ile Çallı köyünde düğüne katılanların aynı zaman ve mekânda birlikte olduklarını göstermektedir. Söylem boyutunda çoğul kişi "Ötekiler" olarak karşımıza çıkar. Bu birimin anlatıma ait ne gibi özellikler taşıdıklarını görelim.

Anlatıma Ait Düzey

Birinci kesitte anlatı düzeyinde iki öznenin öne çıktığını görmüştük. Yine bir düğün vardı, ama düğündeki diğer kişilerden söz edilmemişti. Çallı köyünde ötekilerden biri öne çıkıyor. "*Hollo diyoruz, o oyun oynuyor*" şeklinde anlatılan kişiyi (=Ö3) ötekilerden ayıran özelliği eyleyen olmasıdır. "*Gelip bir tekme vuruyor. Bilmem pisin çocuğu, bilmem kimin çocuğu, diyor.*" Cümlesi ile "düşmanlık" **anlambirimciği** ortaya çıkıyor. İkinci kesitte Gılim ile Hollo arasındaki ilişkiyi "düşmanlık" şeklinde indirgeyebiliriz.

Ö1 ile Ö3 arasındaki benzerlik ve karşıtlık şöyle ele alınabilir.

Benzerlik	
Ö1	Ö3
Sarhoş	sarhoş (ötekiler gibi)

Karşıtlık	
Ö1	Ö3
Genç / bir alt kuşaktan	yaşlı / bir üst kuşaktan
dövülen / ezilen	döven / ezen
kışkırtılan	kışkırtan
Vuran	vurulan
Öldüren	öldürülen

"Daha sonra, bu vurduğu adamın kızını alıyor, hapisten sonra alıyor." Cümlesi ile Ö3'ün Ö1'den yaşça ne kadar büyük olduğunu gösterir. Hollo'nın kızı (adı verilmez) (=Ö4) dolaylı olarak karşımız çıkar.

Birinci kesitte ikinci kesit arasında, konu itibarıyla karşıtlık söz konusudur:

I. Kesit : Ö1 $\cap$ Ö2

II. Kesit : Ö1 $\cup$ Ö3

/ bir tekme daha vurmak "istek kipi" / Tekmeyi kasıtlı vurma söz konusudur.

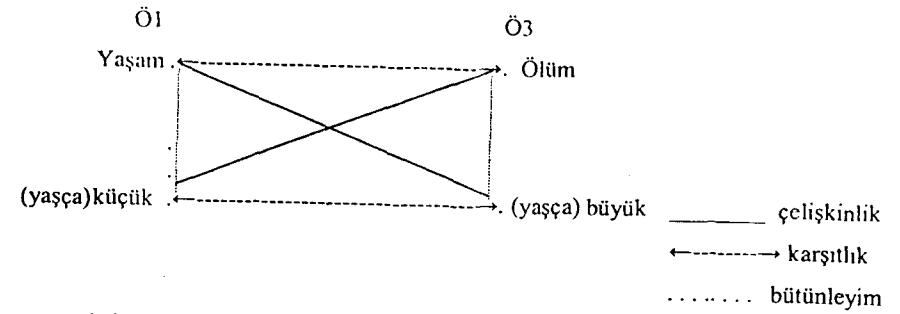
/ tekme vurmak "etken eylem" / tekme yemek "edilgen eylem" in ediminde bir kışkırtma, Ö1'in ediminde haksızlığa karşı koyma söz konusudur.

Ö1 ve Ö3 arasındaki ilişki ölen ve öldüren noktasına varır. "En sonunda çıkarıyor tabancayı, bağı yırtmış. Öldürüyor." Özneler arasındaki eylemde tepkisel bir bağlantı vardır. Anlatıcı "bağı yırtmış" ifadesiyle kahramanın yanında olduğunu hissettirir. Efeye sahiplenme söz konusudur.

Burada Ö1 ile Ö3 arasındaki ilişkiyi gösterebilimsel dörtgenle gösterebiliriz:²

² a) Ö1 düğünde ötekiler gibi içerken ve oynarken yaşamın genç olması Ö3'ü harekete geçirmiş olabilir. İçki içerken yaşa dayalı hiyerarşiye dayanarak davranmış ve bir ders vermiş olabilir. "Oynaya oynaya geliyor. Gene bir tekme vuruyor. Bir tekme daha." Cümleleri birkaç kez ve bilerek isteyerek bir eylemi gerçekleştirdiğini göstermektedir.

b) Çallı köyü ile Gılim'in doğduğu Gökgedik köyü Denizli'nin Çal ilçesinden gelenlerden kurulmuş köylerdir. Aynı aşirete mensup olmaları. Yörük olmaları yanında, belki de geçmişte var olan bir husumete dayalı bir kin söz konusu olabilir.



haklı / haksız; var oluş / yok oluş arasında, yeni kuşakla eski kuşak arasında bir hesaplaşma yaşanır. Genç kuşaktan haklı olan kazanır. Bu var oluş süregelen yanlış anlayışın karşısına çıkmak anlamına gelir.

III. KESİT: Efeliğe Başlama

1. Altkesit : Gılim'in Annesinin Başına Gelenler

Bu kesitte Gılim Efe'nin yetiştiği ortam ele alınır. Yaşadığı çevreden ve annesinden söz edilir. Gılim Efe hayvancılıkla uğraşan Yörük bir ailenin çocuğudur. Annesinden başka kimsesi de yoktur. Bu kesitte mekân Gılim Efe'nin kendi köyü veya yaylasıdır.

Zaman, Gılim Efe'nin Aydın'da hapisanede bulunduğu zamandır. Aradan bir yıl geçmiştir. Bu kesitte, yeni kişiler karşımıza çıkar: Gılim Efe'nin annesi (= Ö5) ve üç efe (eşkıya) (= Ö6, Ö7, Ö8).

Anne ve efeler (burada eşkıyalar deneyecektir) arasındaki etkileyen ve etkilenen bir ilişki söz konusudur. Karşıtlık özneler arasında başlar:

Karşıtlıklar	
Ö5	Ö6, Ö7, Ö8
anne	üç eşkıya
bir kadın / tekil	üç erkek / çoğul
yaşça eşkıyalardan büyük	yaşça anneden küçük
Güçsüz	güçlü

Etkileyen özne(ler): Ö6, Ö7, Ö8) "Bunu kesecen!" / Emir veren / Etkilenen anne (Ö5) ise /emre karşı koyan/ tavır sergiler. Damızlık olarak ayırdığı keçinin yerine başka birini kesmek ister. "Yok, demiş, çocuğum o degelik başka keseyim, demiş." Çocuğum ifadesi,

eşkıyaların kendilerinden küçük olduğunu ve onlara anne tavrıyla yaklaştığını göstermektedir. / İstek kipi / ile başka bir keçi tavsiye edilir.

Eşkıyalar istediklerini zorla elde ederler. Annenin gönlüne göre değil, kendi gönüllerine göre hareket ederler. Bunu da zorbalıklâ yaparlar. Değer nesne böylece el değiştirir.

Değer nesnesi olan degelik (damızlık) keçidir = (N)

Ö5.....N.....Ö6, Ö7, Ö8'e vermek istemez. (Ö5 $\cap$ N U Ö6, Ö7, Ö8)

Ö6, Ö7, Ö8N'yi.....Ö5'ten işkence yaparak zorla alırlar. (Ö5 U N $\cap$ Ö6, Ö7, Ö8)

Gılim Efe'nin annesine karşı yapılan taciz, annenin ve dolayısıyla efenin zorbalıklâ karşı karşıya kaldığını gösterir. Güçlüler haksız da olsalar güçsüzleri ezmiş olur.

II. kesit ve III. kesit arasında önce Gılim Efe'nin sonra da annesinin haksızlığa maruz kalması noktasında benzerlik vardır. İlk üç kesitteki olayları simgesel öğelerle belirtelim:

I. Kesit : Ö1 U D (Düşmanlık) $\cap$ DO (Dostluk) Ö2

II. Kesit : Ö1 $\cap$ D U DO Ö3

III. Kesit : Ö5 $\cap$ D U DO Ö6, Ö7, Ö8

2. Altkesit: Gılim'in Hapishaneden Kaçışı

Anne ertesi gün / "zaman aralığı bir gündür" / hapishanedeki oğluna gider. Başına gelenleri anlatır. Anne ile oğul arasındaki (bildirişim) konuşma olayların seyrini değiştirecek kadar önemlidir.

Yer Aydın'dır. Mekân hapishanedir. Ana ve oğul ortak bir kaderi paylaşmış, her ikisi de haksızlığa maruz kalmışlardır: (Ö1 $\cap$ D $\cap$ Ö3 / Ö5 $\cap$ D $\cap$ Ö6, Ö7, Ö8)

Her iki öznenin karşılaştıkları durumları; haksızlığa uğramak ve saldırıya maruz kalmak; güçsüz ve çaresiz halde bulunmak şeklinde özetlenebilir.

Kaderine razı olmuş ve bir yıldır hapishanede cezasını çekmekte olan oğul, anasının başına gelenlerden sonra, içinde bulunduğu duruma/durumlara isyan eder. Başkaldırır. İçer dönüş tavrı, dışa dönük bir tavra dönüşür. İçinde bulunduğu durum; "pasif" olmaktan "aktif" olmaya dönüşür. Ö1 "bir suçu kabullenme" den, "her şeye karşı gelme" tavrı geliştirir.

"Bak Gılim adı çıkıyor ortaya..." ifadesi ile anlatıcı durumu özetler. Metni anlatan ezilenlerden yana bir tavır koymuş olur. Annesinin ip yapıp getirmesi, Yörüklerin dokumacılık da yaptıklarını gösterir.

Oğul (Ö1) hapishaneden kaçır. Bir arkadaşı da (=Ö9) kaçarken ayağını kırır. Yüksek bir yerden, kaçma becerisini arkadaşı gösteremezken, Gılim başlanır.

"Becerikli / beceriksiz" anlambirimciği Ö1'in özelliğini belirtir.

"yüksek yer" / "alçak yer" karşıtlığı, "tutukluluk / özgürlük" anlamına gelir.

Daha sonra Ö1 kararlılığını gösteren davranışlarını sürdürür. Önce avcının dolma tüfeğini, ardından jandarmanın mavzerini alır. Dolma tüfekle jandarmayı vurur. "Burdan başlıyor efeliğe." Cümlesi, efenin yanında yer alan bir tavrı söylemiştir. Bu sahiplenme haksızlığa karşı hakkını arayan sıradan insanın, artık efeliğe başlamasının haklı gerekçelerinin ipuçlarıdır. Efe veya kahramandan yana halkın tutumu bu tür cümlelerde belirginleşmiş olur.

Aktif olan özne tepkisel tavırlar sergiler. Ezilmiş, tekme yemiş, annesine zulüm yapılmış bir adamın, kendi haklarını hem kişilere, hem de otoriteye karşı savunmaya başlaması anlamına gelir. Efenin jandarmayı vurmaması, yerel veya merkezi otoriteye karşı koyması demektir.

IV. KESİT : Gılim Efe'nin Öcü

Bu kesitte, Gılim Efe hapisten kaçıp öcünü almaya başlar. Üç eşkıya da aynı bölgenin insanıdır. Kayabaşı, Çallı ve Katrancı köyleri birbirine yakın köylerdir. Gılim Efe önce Katrancı köyüne gider. Ö6'nın mekânı Katrancı köyüdür. Vakit gecedir. Adamı evinden yani kapalı mekândan dışarıya, açık mekâna çıkarır ve tüfekle vurur. Hıncı onu öldürmekle bitmez. Cesedi tekneye koyar ve bıçakla lime lime doğrar. Öldürdüğü ve doğradığı adamın kızına (=Ö10) da su döktürür. "Kızına su döktürüyor. Anasına işkence yaptı ya!" ifadesi ile efenin kızı neden su döktürdüğü ve efenin ne kadar hıncılı olduğu açıklanır.

Öc alma olayını simgesel öğelerle açıklayalım:

İŞ{Ö1 = (Ö6 $\cap$ K1 $\cap$ Ö5 / Ö1) $\rightarrow$ (Ö1 $\cap$ K2 $\cap$ Ö6) }

İŞ: İşlev

Ö1: Gılim Efe

= : Dönüştürücü edim

Ö6: Kayabaşı köyündeki eşkıya

K1: Kötülük (zulmetme)

Ö5: Anne

$\rightarrow$: Dönüşüm

K2: Kötülük (Öc alma)

Ö1, annesinin maruz kaldığı kötülüğe karşı "intikam alarak" (öldürme ve doğrama yoluyla) yazgısının akışını tersine dönüştürür. Kötülüğe karşı kötülükle cevap verir. İlk dönüştürücü edim eşkıyalıktır. Burada sadece annenin (Ö5) keşişi alınmamış, ona bir de işkence yapılmıştır. İkinci dönüştürücü edim oğlun (Ö1) öcünü almasıdır.

"Zulme uğrama" edimi "öç alma" edimiyle karşılık bulur.

V. KESİT : Mustafa Dayı ile Karşılaşma

1. Altkesit: Karşılaşma

Gılim artık zeybek olmuş, adam öldürmüş, soygun yapmış ve çetenin başına geçerek efe olmuştur. Zeybeklik geleneğinin hiyerarşik yapısı ve zeybeklerin neler yaptıkları kısaca verilmiştir. Efenin yöre halkı üzerindeki hâkimiyeti söz konusudur. Köylüler yemek getirip efe ve zeybeklerini doyururlar. Onların söylediklerine itiraz edilemez, yapılır. Ö1 ile toplum arasında "korkuya" dayalı bir bağ kurulmuştur.

Gılim Efe kendi namını fazlasıyla duyurduğu bir gün, henüz çok genç iken kendisini bir düğünde ağırlayan Mustafa Dayı (Ö2) ile yolları tekrar kesişir. Ö2 Katrancı'da bir değirmene un öğretmek için gider. Mekân, Mustafa Dayının köyü olan Kayabaşı köyü ile Katrancı köyü arasında açık-geniş bir mekândır. Zeybekler (=Ö11) çoğul olarak karşımıza çıkarlar.

Ö1'in tanıma eylemi, "O adam olduğunu bilmiş." şeklinde açıklanır.

Ö2'nin tanımama eylemi sadece, "Yok tanımıyorum" sözünü bitmez. Ö2 korkudan titrer. Ö2'in tanıma eylemi, zeybeklerin neler yapabildiklerini bilmesi ve onlardan korkulması gerektiği ile ilgilidir.

Anlatıcı metin dışına çıkarak dinleyiciye kendi kanaatini söyler: "Sen de korkacan. Ne yapar? Öldürür." Diyerek efelerle halk arasındaki ilişkileri vurgular.

Ö1 ile Ö2 birbirlerini tanırlar. Bilinmezlik, bilinmeye; tanımama, tanımaya dönüşür.

I. kesitle V. kesit arasında birtakım benzerlikler ve karşıtlıklar bulunmaktadır.

Benzerlikler ve Karşıtlıklar	
I. kesit	V. kesit
delikanlı çocuk	Gılim Efe
sarhoş ve güçsüz delikanlı	ayık ve güçlü bir efe
konuksever düğün sahibi	konuksever efe
yardımcı düğün sahibi	yardımcı olan efe

Aradan yıllar geçmiştir. Gılim Efe (Ö1) on beş yaş veya daha küçükken, şimdi kendisinden korkulan bir efe olmuştur. İyilik gördüğü adamı tanımıştır. Yıllar önce gördüğü konukseverliği ve yardımseverliği unutmamıştır. Buradaki anlambirimciği "vefa"dır.

Ö1, Ö2'i ağırlar ve değirmende öğüteceği un için yardımcı olur. Ö2'in Ö1'e "yardımı" (Y) ve "konukseverlik"i (K) Ö1'in Ö2'e yardım ve konukseverliği ile karşılık bulur: $(\text{Ö2} \cap \text{Y/K} \cap \text{Ö1}) \rightarrow (\text{Ö1} \cap \text{Y/K} \cap \text{Ö2})$

Bununla da kalmaz Ö1, Ö2'e bir nişan verir. Bu nişan yüzüktür. $(\text{Ö1} \cap \text{Nİ} \cap \text{Ö2}) \rightarrow (\text{Ö1} \cap \text{Nİ} \cap \text{Ö2})$ Gılim Efe Kızılcaak köyündeki soygundan sonra, Ö2'ye bir çanta altın armağan edeceğini belirterek "yardımseverlik" gösterir. Kendisine yıllar önce ekşi içirerek yardım eden kişiye şimdi efe yardım etmek ister.

Ö2, Ö1'in yaptıklarından Ö6'yı nasıl öldürdüğünden söz eder. Ö1 ile Ö2 arasındaki ilişkinin adı artık "dostluk"tur. Ö1: "Efe, diyor nazının geçtiğini biliyor." İfadesi "dostluk" anlambirimciğini oluşturur. $(\text{Ö1} \cap \text{Ö2})$ Özneler arasında birliktelik vardır.

Ö1'in benzer şekilde öldürmeyi planladığı ikinci eşkıya (=Ö7), Ö2'nin köyündendir. Aralarında oluşan dostluğa dayanarak "O zaman Efe senlen konuşmam. Ya onu affedersin ya da senlen konuşmam." der. Ö2, isteğini / "istek kipi" / bir kere daha tekrar eder. Ö1 "Hadi affettim," der. Ö1 isteği kabul eder / Ö2'in arzusunu yerine getirir. Öç almak / affetmek karşıtlığı aracı bir dost tarafından gerçekleştirilir.

Değirmene gidecek olan Ö2'e bir başka işaret nesne olarak mendil verir: $(\text{Ö1} \cap \text{İN} \cap \text{Ö2}) \rightarrow (\text{Ö1} \cap \text{İN} \cap \text{Ö2})$

2. Altkesit: Efenin nüfûzu

Mekân değirmendir. Mustafa Dayının değirmende Gılim Efe sayesinde kuyruk beklemeyecektir. Ö1'den aldığı mendili değirmenciye (=Ö12) verir. Bu işaret nesnesini şöyle sembolleştirebiliriz: $(\text{Ö2} \cap \text{İN} \cap \text{Ö1}) \rightarrow (\text{Ö2} \cap \text{İN} \cap \text{Ö12})$

Değirmenciye harekete geçiren Ö1'in işaret nesnesi ve selâmı olur. Para almadan, en başta ve büyük bir gayretle Ö2'in işini görür. Gılim Efe'nin nâmının nasıl yürüdüğü görülür. Ö1 ile toplum arasındaki "korku"ya dayalı bağ sergilenir.

VI. KESİT : Öç Almaya Devam Etme

Mekân Çallı köyüdür ve üçüncü eşkıyanın (=Ö8) evidir. Ö1, Ö8'i çocuklarıyla yemek yerken görünce, ilişmez: "Tamam tamam yiyeceğinizi, kapatın kapıyı."

/ emir kipi / der. Ö1 yemek yemelerini bekler. Burada sofraya saygı söz konusudur. Yemek bittikten sonra, Ö8'i açık mekâna çıkartır. Emir cümleleri ile karşısına oturtur. Zeybeklerden birine son emri verir: "*Hallet bunul!*" Bu kesitte dikkati çeken nokta emir kiplerinin oluşudur. Emreden Ö1'dir. Diğer öznel emir alır.

Ö1 = Emir veren / Ö8 = Emir alan / Ö11 (Zeybek) emir alan

Artık öç alınmıştır. Öç ile başlayan eylemleri, "Efe Gılım, *Gılım Efe böyle efe oldu. Anıldı. Bunun sözünün üstüne söz yok.*" Cümleleri ile anlatıcı, efenin neler yaptığını efenin tarafı tutarak anlatır.

IV. kesit ile VI. kesit birbirine benzer. İki kesitte de öç alma söz konusudur. Bu kesitleri simge çözümlemesi yaparak karşılaştıralım:

IV. KESİT : İŞ {Ö1 = (Ö6 ∩ D ∩ Ö5 / Ö1) → (Ö1 ∩ D ∩ Ö6) }

VI. KESİT : İŞ {Ö1 = (Ö8 ∩ D ∩ Ö5 / Ö1) → (Ö1 ∩ D ∩ Ö8) }

Üçüncü eşkıya (= Ö7), Ö2'nin araya girmesiyle ölümden kurtulur.

VII. KESİT : Soygun

Mekân Aydın'a bağlı Karpuzlu beldesidir. Olaylar kronolojik bir zamanda sürer. Şahıs kadrosunda Karpuzlu'da zengin bir adam (=Ö13), Gılım Efe ve zeybekleri vardır. Soygunla değerli nesneler yer değiştirir.

İŞ = (Ö13 ∩ N ∩ Ö1) → (Ö1 ∩ N ∩ Ö13)

Sosyal statüler arasında karşıtlıklar bulunur.

Karşıtlıklar	
Ö13	Ö1
zengin	fakir
çiftlik sahibi	dağda gezer efe
maddi güçlü olan	silah güçlü olan

Kaynak kişi olayın ayrıntılarını hatırlayamamıştır. Bu kısa anlatım da, efelerin yaptıkları hakkında bilgi verir. Yeni bir edim söz konusudur: Soygun.

Aİ

/ De /

"Başlangıç durumu"

Ö1 U G

Ö1 U Y

"cinayet" ve
"soygun"

"Sonuç durumu"

Ö1 ∩ G

Ö1 ∩ Z

Em. / adam öldürmek

Aİ : Anlatı İzlenesi

korkutmak

De: Dönüştürücü edim

Soymak

Em: Edim

G : Güç

Y : Yoksul

Z : Zengin

VIII. KESİT : Gılım Efe'nin Sonu

1. Altkesit

Mekân dar-kapalı bir mekândır. İkinci bir efe devreye girer. Arif Efe (=Ö14) Gılım Efe için yaşamının son günüdür. İki efe yer içerler. Efelerin aynı uğraş içinde olmaları, denk güçler olmaları anlamına gelir. (Ö1 = Ö14)

"Önce" ve "sonra" karşıtlık zaman ayarlamaları, öznel arasındaki niyetleri gösterir. "*Öldürecek.*" Cümlesiyle gelecek zamana ait bir istek belirtilir. / "istek kipi" / İşin başında iken işin sonunu önceden kararlaştırma anlamı görülür. Ö14 daha erken davranır. Önceden yapmış olduğu planı uygular. Ö1'i öldürür. Böylece Gılım Efe'nin ve efeliğinin sonu gelir. Kapalı bir anlatımla efeliğe başlama ve efeliğin bitişi verilir. Olay biter.

Efeliğe dayalı yaşam (Y) ve ölüm arasındaki rekabeti Ö14 kazanmıştır.

(Ö1 ∩ Y ∩ Ö14) → (Ö1 U Y ∩ Ö14)

yaşam Ö14 ←-----→ Ö1 ölüm

2. Altkesit

Gılım Efe'nin adamı Ö11 (Zeybeklerden biri / tekil) ölümden yaşama koşar. Gılım Efe'nin adamı demek, onunla birlikte ölümüne dirimine birlikte olmak anlamına gelir. Ö11 yararına en uygun ve en kolay yolu seçer. Doğru Efe'nin karısına gider. Ö11 ile Ö4 arasında "vane" dayalı bir ilişki vardır. Biri efenin karısı, diğeri adamıdır.

Parayı istemek ve parayı vermek bu güvene dayanır.

Özneyi etkileyen Kiplikler Öznenin Edimi

/teslim etmek zorunda olmak/ /teslim etmek/
/teslim etmek istemek/ /teslim etmek/

“Kandırma” edimi ile değerli nesne el değiştirir. “Hepsini veriyor paranın.” Efenin birikimi ve karısı bir adamına kalır.

Kandırma edimi sonrasında Ö11 parayı alır. Ayrıca Gılim Efe'nin karısını da alır. Simgesel anlatımla olayı belirtelim:

(Ö1 ∩ Ö4 / N U Ö11) → (Ö1 U Ö4 / N ∩ Ö11)

4. Sonuç Gözlemleri

Aradan yüz yılı aşkın bir zaman geçmesine rağmen, Gılim Efe hikâyesinin anlatıma değer olması, yaşatılıyor olması dikkate değerdir. Hikâye halkın hafızasında - bazı unutmalar da olsa - yer etmiştir.

Hikâyede zaman anlatma zamanıdır. Olayın üzerinden yaklaşık yüz veya yüz yirmi yıl geçmiştir.

İkinci Anlatıcının Metin Dışı ve Metni Destekler Cümleleri

1. Kesit	“Dayım der ki”
	“Onun adı da Gılim imiş”
	“Bizde bir gelenek vardır”
2. Kesit	“Gılim Gılim olmazdan evvel”
	“Bağrı yanmış”
3. Kesit	“Bak Gılim adı çıkıyor ortaya”
	“Buradan başlıyor efeliğe”
4. Kesit	“Tekne diyoruz biz”
	“Anasına işkence yapıyor ya”
5. Kesit	“Sana bir şey söyledi mi, sen itiraz edemiyorsun, hemen getiriyorsun”
	“Korkmaz mı ya, ben de korkarım. Sen de korkacan. Ne yapar? Öldürür.”
	“Bak demiş Mustafa Dayıma”
6. Kesit	“Efe Gılim, Gili Efe böyle oldu. Anıldı. Bunun sözünün üstüne söz yok.”

Hikâyeyi anlatırken kaynak kişi bazı öncelemelerde bulunmaktadır. “Çıkıyor Gılim, Gılim sarhoş.” 2. kesitte daha Gılim adı verilmeden anlatıcı önceleme yaparak Gılim adını kullanır. Oysa 3. kesitte “Bak Gılim adı çıkıyor” ortaya diyerek önceleme yapar.

Hikâyede öne çıkan tema kahramanlık üzerinedir. Destan kahramanları gibi, efenin kahramanlığı ve başkaldırısı söz konusudur. Anlatıcı 2. kesitte efenin evliliğinden kısaca söz eder. “Daha sonra, bu vurduğu adamın kızını alıyor.” 8. kesitte efenin karısından para alınması bahsi ile “...bir de Gılim Efe'nin karısını gendi alıyor.” İfadeleri yer almaktadır. Aşk hikâyede geçmez. Evlilik ise gerektiğinde yer alır. Olay tamamen kahramanlık üzerine kurgulanmıştır.

Anlatımda sözdizimsel bir sıralama vardır: Düğüne gitme, iyi karşılanma; düğüne gitme, hakarete maruz kalma, öldürme, hapse düşme, hapisten kaçma, efe olma, iyiliğe iyilik, kötülüğe kötülük yapma ve başka bir efe tarafından öldürülme.

Gılim Efe'nin yaşamını iki ana bölüme ayırmak mümkündür. İlki efeliğe kalkışmadan önceki yaşamıdır. Burada hayvancılıkla uğraşan Yörük bir aileden olduğu, daha çok genç iken birden fazla haksızlığa maruz kaldığı görülür. Bardağı taşıran damla da annesine karşı reva görülen zorbalıktır. İkinci bölümde edilgen ve o ana kadar başına gelenleri kabullenmiş olmaktan çıkan bir kimliğe bürünür. Etken bir tavır sergiler. Kaderine, kötü kaderine, haksızlıklara baş kaldırır. Böylece bir efe doğar.

Hikâyede yoksul, ezilmiş ve haksızlıklara maruz kalmış bir gencin direnişi anlatılır. Zengin ve yoksul arasındaki uçurum, güçlülerin haksız da olsalar güçsüzleri ezmeleri gibi sosyal yapıdaki birtakım eksiklikler söz konusudur. Bütün bu olumsuzluklara karşı direniş hikayemizde “efelik” kavramını doğurmuştur.

Efeler arası mücadeleler ise, kanunî olmayan güç dengelerinin kendi aralarında hâkimiyet elde etme kavgasıdır. Bir kişinin yani efenin zeybekleri ile birlikte, çevresine (yörelerindeki köy veya kasabalara) hâkim olma gayretleri merkezî ve yerel yönetimlerin yeterince güçlü olmadığını gösterir. Anne eşkıyalar tarafından zulme uğradıktan sonra, neden jandarmaya gitmemiştir de, doğru hapisanede yatan oğluna gitmiştir? Hakkını arayacağı bir merci olsaydı önce oraya gitmez miydi? Merkezi veya yerel otoritenin boşluğu annenin bu tavrında da görülür. Sosyal dengesizlikler, yeni düzensizliklere yol açmıştır.

Anlatıcı gerek metin dışı söylemleri ile, gerek metni kurarken tavrını Gılim Efeden yana koymuştur. 5. Kesitte: “Gılim de zeybek oluyor. Başından hadiseler geçiyor. Adam öldürüyor, soygun yapıyor. Bilmem şu yapıyor bu yapıyor. Anılmış bir çete reisi oluyor.” denilmektedir. 3. Kesitte ise Çalıkakıcılar (üç eşkıya için efe denilse de) yanlış işler

yapanlardır. Bu yüzden kahramanımız tarafından öldürülmüşlerdir. Sebepsiz yere yaşlı kadının damızlık hayvanını almış ve kadına işkence yapmışlardır. Gılim Efe'nin yaptıklarının arka planda sebepleri vardır. Efenin birtakım cinayetleri, soygunları vb. işleri gerekçelere dayandırılarak veriliyor. Halkın gözünde, haksızlığa karşı koymakla, doğrudan haksızlık yapanlar arasında bir ayırım yapılmıştır. Efe, hikâyede dostluğa dostlukla, düşmanlığa düşmanlıkla cevap vermiştir. Dişe diş bir mücadele söz konusudur. Hikâyemizde çalılıkacı yoksul bir çoban kadının damızlık hayvanını elinden alırken, Gılim Efe zengin olan bir adamı soyar. Aradaki fark efe ile eşkiya anlayışını ortaya koymaktadır. Efe ile çalılıkacı arasındaki fark da buradan kaynaklanır. Efelğin haksızlığa başkaldırısı halk tarafından onaylanırken çalılıkacıların yaptıkları onaylanmaz.

KAYNAKÇA

- Batur (Enis), 1981, Tahta Troya Eleştirel Araştırmalar, İstanbul, Yazko Yay.
 Barthes (Ronalt), 1999, Göstergebilimin İlkeleri, (çev. Mehmet Rifat – Sema Rifat) Basım yeri yok, Kaf Yay.
 Eco, (Umberto), 1991, Alımlama Göstergebilim, İstanbul, Düzlem Yay.
 Erkman (Fatma), 1987, Göstergebilime Giriş, İstanbul, Alan Yay.
 Grunaud (Pierre), 1994, Göstergebilim, (çev. M.Rifat-S. Rifat), Ankara, İmge Yay.
 Moran (Berna), 1991, Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İstanbul, Cem Yay.
 Rifat (Mehmet), 199, Gösterge Eleştirisi, Basım yeri yok, Sözce Yay.
 Rifat (Mehmet), 1986, Göstergebilimin İlkeleri, İstanbul, Sözce Yay.
 Yücel (Tahsin), 1982, Yapısalcılık, İstanbul, Ada Yay.

